

SAMUEL VON BRUKENTHAL, câteva ipostaze portretistice

Personalitate culturală, politică și socială de anvergură din Transilvania secolului al XVIII-lea, Samuel von Brukenthal (1721–1803), ca mecenat și mare colecționar de artă, și-a comandat de-a lungul vieții mai multe portrete, care-l prezintă la diverse vârste ale maturității și în câteva momente ale evoluției sale pe scara rangurilor sociale și ca important personaj politic.

Sub aspectul realizării artistice aceste lucrări întrunesc în cea mai mare parte caracteristicile portretisticii barocului german și austriac al epocii, fie că aparțin unor maeștri austrieci, fie că sunt opere ale unor pictori locali transilvăneni. Specific tablourilor în discuție, este faptul că ele împletesc în procente diferite, elemente ale portretisticii aristocratice baroce, (cu accentele retorice și teatrale, dar mai ales cu fastul și decorativismul lor abundent etalate, ipostaziind mai mult personajul social, decât reprezentând individul personal), și ceea ce s-a numit portretistica burgheză din cadrul acestui stil, care pune în evidență figuri cu o gestică reținută, cu atitudini sobre și ferme, cu o costumație austeră.

Interesant ca tip de lucrare și ca realizare, dar mai ales pentru ampla dezbateră privind paternitatea sa, este controversatul portret al Baronului Samuel von Brukenthal¹, (atribuit cu multe îndoieli), lui Martin Meytens d.y. (1695-1770), pictorul de curte al împărătesei Maria Theresia și unul dintre cei mai importanți portretiști ai barocului austriac.

Executat în acea manieră sobră și austeră specifică portretului burghez, reprezentarea are și câteva detalii decorative destul de sumar consemnate, ce îl apropie de portretele oficiale, de tip aristocratic ale lui Meytens, cum ar fi redarea dantelelor jaboului de la gât și a celor de la manșete și mai ales reprezentarea ordinul Sfântul Ștefan cu eșarfă. În cazul acestor detalii decorative și cu certă adresă socială ar putea fi vorba de o cerere a comanditarului, dar dacă lucrarea aparține lui Meytens, lipsește acea eleganță și minuțiozitate cu care aceste redări vestimentare sunt executate de pictorul vienez. Nu apare nici bogăția de pliuri decorative pe care o întâlnim în alte portrete burgheze ale maestrului austriac. Pentru a face mai pregnantă și prin gestică impresia de autenticitate a portretizării, baronul e surprins în timp ce pare că vorbește cuiva, fapt ce apropie lucrarea de spontaneitatea portretului de inspirație și sobrietate protestantă, pe aceeași linie înscriindu-se și marcarea unor detalii fizionomice individuale și fără îndoială autentice, nasul acvilin, buzele groase, ridurile feței... Acest amestec de „burghez” și „aristocratic” amintește de alte portrete ale lui Meytens, ca cel al contelui Questenberg², sau cel al lui Daniel Bertoli³, aflate tot la Sibiu.

Dar, inabilitățile de realizare au dus la ipoteza că nu ar fi vorba de o lucrare a maestrului austriac, ci a unui pictor din Transilvania, posibil Johann Martin Stock (1742-1800).⁴

Elev al Academiei din Viena între 1763–1767 în timpul rectoratului lui Meytens și apropiat al lui Brukenenthal, care i-a încredințat chiar achiziționarea unor tablouri în numele său, Stock a mai executat portrete pentru baron și familia sa, însă calitativ inferioare celui pe care-l discutăm aici. Pe de altă parte, numărul mare de lucrări ale lui Meytens aflate în colecție, ar îndritui presupunerea existenței unor bune relații între el și pictorul curții imperiale, deci implicit posibilitatea ca maestrul să fi executat un portret al lui Brukenenthal, chiar dacă mai grăbit și insistând mai mult asupra figurii, asemănării cu realitatea, neacordând aceeași atenție și migală însemnelor nobiliare, decorațiilor, ori ținutei vestimentare.

Cataloagele importante ale colecției întocmite de Michael Csaki la 1901 și 1909⁵, menționează lucrarea ca operă a unui pictor anonim transilvănean, atribuirea către Stock fiind propusă, de Julius Bielz în 1956.⁶ Hans Auernhammer de la Viena (corespondență 1963), consideră însă că tabloul nu poate aparține unui artist vienez de pe la 1765-1775, din anturajul lui Meytens, fiindcă are un "spirit neconvențional și burghez"⁷. În același an, Dr. Glück din Viena opina tot într-o scrisoare (2–05–1963), că: "tabloul poate fi încadrat în pictura vieneză de portret a sec. XVIII. Aparține acelei direcții mai mult burgheze transplantată de Jakob van Schuppen aici..."⁸. În fine, îl declarase totuși pe Meytens autor al acestui tablou, fostul curator al Galeriei Brukenenthal, Teodor Ionescu (în 1961), în urma unei discuții la Sibiu, cu Brigitta Lisholm, autoarea monografiei lui Meytens din 1974⁹, dar în care monografie, pânza nu este nici comentată nici măcar menționată.

Admițând deocamdată 1765 ca anul realizării portretului, am putea oare considera că el a fost prilejuit de decorarea lui Brukenenthal cu Ordinul Sfântul Ștefan ?

Martin Meytens era, (din 1759) cum se știe, director (rector) al Academiei de artă din Viena, dar s-ar putea ca, deja să nu mai fi fost pictorul de curte preferat al împărătesei Maria Theresia, dacă avem în vedere că, o relatare din 1766 a ambasadorului Danemarcei la Viena, Bachoff von Echt, vorbește de faptul că la curte este preferat italianul Marcello Bacciarelli, (chemat de la Varșovia), stilul lui Meytens fiind considerat demodat.¹⁰ În aceste condiții, s-ar fi putut ca o comandă de la Brukenenthal și achiziționarea de către acesta a câtorva tablouri să fi fost bine venită pentru Meytens, care era atunci destul de vârstnic, la cei 70-71 de ani ai săi? Să notăm că Brukenenthal are în colecție 16 tablouri ale lui Meytens, inclusiv un autoportret – portretul acesta în discuție, dacă ar fi de Meytens, este cel de-al 17-lea – mai multe decât oricare dintre galeriile central-europene cu excepția Vienei, fapt ce pledează în favoarea ideii că cei doi erau în relații foarte bune. Dacă am admite că la acea vârstă Meytens s-a încumetat totuși să-l portretezeze

pe baron, am avea un motiv în plus să credem și că maestrul portretist nu și-a dat întreaga măsură în lucrarea sa, ori că s-a mulțumit cu o eboșă, în care a insistat asupra figurii lui Brukenthal, nu și asupra accesoriilor vestimentare și de cadru ambiental, poate și cu intenția de a reveni și a finisa tabloul. Partea cea mai specific „meytensiană” a portretului rămâne figura, expresivă, viguroasă, deși ușor fardată. Dar dacă portretul făcut de Meytens trebuia să imortalizeze momentul primirii Ordinului Sfântul Ștefan, poate că pictorul (altfel atent întotdeauna la sublinierea rangurilor, decorațiilor și a însemnelor lor), ar fi redat mai amănunțit ordinul de pe piept.

Revenind la Johann Martin Stock, dacă portretul a fost comandat cu prilejul primirii ordinului, trebuie să ne gândim că el era la Viena numai student și că de fapt revine în Transilvania, stabilindu-se la Sibiu în 1785, după anii de studii și după ce va sta încă 13 ani la Bratislava. Să fie vorba de o “lucrare de student”? Ar fi să constatăm că avem de-a face cu un student mai bun decât s-a dovedit Stock ca pictor matur... De asemenea, dacă luăm în considerare ipoteza că lucrarea a fost executată de Stock, trebuie să menționăm că până în 1875 ea a aparținut baronei Louise von Brukenthal, deci nu a rămas (sau nu a fost?) în Colecția Brukenthal după moartea baronului, (fapt ciudat), intrând în colecția muzeului abia după ce a fost donată în anul menționat, de această descendentă. S-ar putea însă admite că portretul nu a aparținut colecției, fiindcă în timpul vieții baronului se afla în una dintre locuințele sale private, rămânând astfel direct în posesia urmașilor familiei, între care se găsește și baroana Louise von Brukenthal.

Ca realizare plastică lucrarea are și oarecare elemente specifice portretisticii lui Stock (gestica, spre exemplu), care însă sunt comune și altor pictori influențați de Meytens, dar are totuși prea puțin din desenul și cromatica lui Stock. Lucrarea pare deci ceva mai bună decât un Stock, dar puțin mai slabă decât un Meytens, întrunind însă mai numeroase calități ale portretisticii lui Meytens decât ale lui Stock.

Dar alte repere ne-ar putea eventual oferi chiar acest ordin de pe pieptul personajului: Samuel von Brukenthal a devenit baron în 1762 fiind înnobilit de împărăteasa Maria Theresia și a devenit cavaler al Ordinului Sfântul Ștefan, primind crucea mică, în 1765 (la un an de la înființarea sa cu prilejul încoronării lui Joseph al II-lea ca rege al Ungariei¹¹), în același an, Brukenthal a fost numit în înalta funcție de președinte al Cancelariei aulice a Transilvaniei de la Viena. În 1774 baronul primește gradul de comandor al Ordinului Sfântul Ștefan. În 1787 eliberat de Joseph al II-lea din funcția de guvernator, Brukenthal a fost din nou decorat și astfel ajunge la treapta cea mai înaltă a ordinului, primind marea cruce și colanul de aur, rarissim însemn al acestui rang suprem al ordinului.¹²

Se știe că cu prilejul primirii unor ranguri nobiliare, al unor decorații, sau înaintări în ierarhia militară, evenimentul era imortalizat de obicei și prin reprezentarea

personajului într-un portret sau o scenă ce ilustra momentul. Ar putea fi acest portret ocazionat de înălțarea lui Brukenenthal în ierarhia funcționarilor Imperiului, sau poate în aceea a treptelor importantului ordin imperial? Greu de presupus, fiindcă personajul portretizat nu afișează ținuta solemnă și impunătoare adoptată în astfel de ocazii, ci dimpotrivă, o atitudine firească, "dialogală", sugerând comportamentul obișnuit al demnitarului aflat într-o situație oficială dar nu deosebită, în care își poartă cu naturalețe și sobrietate vestimentația și însemnele rangului social cu care s-a familiarizat deja, acestea ne mai fiind ceva nou pentru el, și tocmai din acest motiv ne fiind nici evidențiate ostentativ de artistul portretist. Dar la data realizării portretului în ce situație se afla baronul Brukenenthal? Însemnele ordinului Sfântul Ștefan ne dovedesc că era la rangul de comandor, cu eșarfa, dar și cu crucea mare a ordinului pe piept, deci tabloul a fost realizat după 1787, când baronul a primit însemnele celei mai înalte trepte a ordinului, așadar ipoteza lui Julius Bielz în privința datării pare confirmată, dar nu neapărat și cea în privința faptului că Stock ar fi autorul lucrării. Însă ipoteza că tabloul ar putea aparține unui alt autor, probabil austriac și momentan rămas necunoscut¹³, pare cea mai plauzibilă, astfel încât deocamdată discuția privind paternitatea lui rămâne deschisă¹⁴. Singura certitudine pe care o avem până acum, este aceea că Martin Meytens nu poate fi autorul acestui portret, realizat la cel puțin 17 ani distanță de anul morții reputatului portretist.

Un alt portret al lui Brukenenthal, semnat de pictorul austriac Joseph Hickel (1736-1807), este o lucrare care poartă pe spatele pânzei, nu numai semnătura pictorului, ci și anul execuției: 1777 (sau, după o corectă citire a anului: 1771)¹⁵. Figura sa apare aici mai rotundă, exprimând mai multă siguranță de sine, bunăvoință, dar și hotărâre. Ținuta este bogat redată, deși nu cu deosebită finețe, jaboul de dantelă, tivul cu fir de aur al hainei și mai ales Ordinul Sfântul Ștefan, sunt totuși pictate cu amănunțime. Aici baronul are rangul de cavaler al ordinului și are deci crucea mică. Or, în portretul anterior comentat (Meytens / Stock / un alt pictor anonim), nu crucea mică apare, ci marea cruce, chiar dacă nu și colanul de aur, care de fapt se purta numai cu prilejuri festive, împreună cu un întreg costum fastuos. Numai marea cruce a ordinului implica purtarea unei eșarfe (verde închis, cu o dungă purpurie la mijloc, lată de 10 cm, care se purta pe umărul drept în diagonală spre stânga, peste piept.)

Pictorul Joseph Hickel, autorul tabloului, era născut în Boemia la Leipa și făcuse studii ca portretist la Academia din Viena, după ce, la numai 15 ani, împreună cu fratele său Anton, pictase altarul bisericii Hirschberg din Boemia. Este remarcat de împărăteasa Maria Theresia, care îl trimite în Italia la Milano, Parma și Florența, unde a pictat, tot la cererea împărătesei, portretele unor personalități de acolo. După o vreme fiind invidiat și calomniat la curte, i se interzice să revină la Viena. El continuă atunci să lucreze în Italia, devenind membru al Academiei din Florența în 1769. Revine apoi la Viena, chemat

de Joseph al II-lea și în 1771 devine "Kammermaler". În 1776 este primit ca membru al Academiei de artă din Viena, iar în 1778 este unul dintre directorii ei. A fost un pictor foarte prolific, lăsând în urma sa o operă ce cuprinde peste 3000 de lucrări de pictură și multe gravuri¹⁶. Că acest portret făcut de el baronului Samuel von Brukenenthal s-a bucurat de mult succes, o dovedește și faptul că a fost reprodus în gravură de un alt artist născut în Boemia (la Praga), gravorul Johann Ernst Mansfeld (1739-1796) și el devenit membru al Academiei și portretist apreciat¹⁷.

Gravura lui Mansfeld¹⁸ simplifică portretul făcut baronului de către Hickel, tocmai în privința recuzitei decorative a vestimentației, la redarea căreia detaliile se reduc, fapt ce duce la evidențierea pregnantă a figurii, (fără ca totuși ordinul să lipsească). De fapt portretul gravat în 1779 de Mansfeld după tabloul lui Hickel, este cea mai cunoscută și vehiculată dintre reprezentările figurii lui Samuel von Brukenenthal și probabil cea mai agreată de personajul însuși.

Alte două portrete ale unor pictori anonimi transilvăneni (nr.inv. 544 și nr.inv. 1475¹⁹) ni-l prezintă pe baronul Brukenenthal la vârste diferite și la diferențele de fizionomie care vădesc amprenta vârstei, se adaugă și acelea ale însemnelor ordinului Sfântul Ștefan. În primul dintre ele baronul apare mai tânăr, dar deja decorat cu crucea mică, pe care pictorul anonim o redă sumar în dreapta, așezată pe pieptul personajului. Costumația este sobră și fără alte accesorii decorative decât dantelele de la jabou și manșete și evidențiază figura energică, dar cu trăsături liniștite, adăugându-se gesticii destinsse și reliefând o atitudine demnă. Masa sculptată cu volute baroce, în lemn aurit, deși văzută parțial în stânga jos, vrea să sugereze un personaj cu avere, manuscrisul de lângă mâna baronului amintind preocupările lui intelectuale. Tot pornind de la ordinul imperial de pe piept, putem data tabloul între anii 1765 și 1774, ani între care baronul a avut crucea mică a Sfântului Ștefan. Al doilea portret aparține altui pictor anonim transilvănean și îl prezintă pe Samuel von Brukenenthal la vârsta senectuții, cu figura brăzdată de riduri accentuate, dar arborând aceeași atitudine sobră și demnă, poate cu o ușoară melancolie în priviri. Dacă portretul anonim anterior comentat e mai aproape ca datare de cel al lui Hickel, cel de al doilea e probabil lucrat mai târziu decât acela care era considerat ca fiind executat de Meytens. Și aici costumația e lipsită de lux și chiar austeră, dar figura e mai îmbătrânită. Apare și marea cruce a ordinului Sântul Ștefan, dar fără eșarfă și cu toate că e plasată aproape în centrul compoziției, nu e redată cu amănunțime și ostentație.

Se știe că aristocrația veche, „de sânge nobil”, nu considera de bun gust să se facă mult caz de originea, rangul, sau meritele personale, ele fiind firești, moștenite, știute, menționate de alții nu de aristocratul în cauză. Numai parveniții, și burghezii se lăudau și își etalau cu arogantă ostentație, astfel de însemne. Oare nu se ferea Brukenenthal de o asemenea etichetare și de aceea nu-și prezenta ordinul decât cu discreție în portrete? (Cu acest termen „parvenitul”

îl încondeiase contele von Auersperg – atunci guvernator al Transilvaniei – pe Brukenenthal, încercând să-l denigreze în fața împărătesei în 1771²⁰). Și de altfel, în cazul acestor portrete de autori anonimi, numai în unul dintre ele ordinul de pe piept apare mai atent redat, cum spuneam însă, fără a atinge amănunțimea de redare a lui Hickel, care acordă mare atenție decorației, crucea mică și panglica de la gât, coborând până la mijlocul pieptului.

Dar să ne mai amintim că la curtea Mariei Theresia modestia era considerată o virtute, mai cu seamă în cazul sfetnicilor de al doilea rang și al celor de proveniență nearistocratică. După ce rămâne văduvă, însăși împărăteasa adoptă în portrete o atitudine și o vestimentație reținută, sobră, austeră, în negru și cu puține dantele și bijuterii. Și oare nu această moderație și reținere o recomandă religia luterană al cărei credincios consecvent a fost Brukenenthal ?

Deosebit de aceste portrete apropiate de tipul burghez și protestant de reprezentare, în maniera retoric-grandilocventă și superlativă, specifică portretisticii aulice și portretului aristocratic baroc, este realizat însă un alt portret al: Baronul(ui) Samuel von Brukenenthal²¹, aparținând pictorului austriac Georg Weikert (1745-1799).

Astfel de portrete ca cel făcut de Weikert lui Brukenenthal, au fost bine caracterizate de Victor Ieronim Stoichiță: "Omul baroc se vrea propriul său superlativ. Dar superlativul este o chestiune care, înainte de a privi ființa privește limbajul. În superlativ, neutralitatea ființei este angajată în semanticitatea limbajului și astfel ființa capătă sens. Iar în Baroc sensul ființei are un nume precis: gloria."²²

Weikert, și el elev al lui Martin Meytens, a studiat se pare și cu Christian Seibold (1703-1768) și mai cu seamă în perioada 1766-68, a fost un portretist reputat, autor a numeroase portrete ale Mariei Theresia, a lui Joseph al II-lea, a reginei Carolina de Neapole și a altor capete încoronate și aristocratice²³ : " În conformitate cu unele date inedite, el ar fi fost în bune relații cu pictorul portretist Johann Martin Stock la Bratislava, în jurul anului 1785." – afirmă cercetătoarea Enikő Buzási de la Budapesta.²⁴ Acceptând valabilitatea acestei aserțiuni, putem considera că prin intermediul lui Johann Martin Stock, – un apropiat al lui Samuel Brukenenthal cum am menționat – Weikert ajunge în contact cu baronul și la cererea acestuia îi face portretul în mare ținută de gală, portret aflat acum în colecția sibiană.

Precum se știe, în 1792 (anul executării portretului), Brukenenthal nu mai era de 5 ani guvernator al Transilvaniei, dar primise, gradul cel mai înalt al Ordinului Sântul Ștefan, Marea Cruce (1787). Reprezentat de Weikert în costumul de gală al ordinului, Brukenenthal apare înveșmântat fastuos, în stofă violet cu mătase și broderii aurite, cu mantia verde și gulerul tivite cu blană albă de hermină și cu înaltele decorații, crucea mică, cea mare și între ele colanul de aur masiv, toate bine evidențiate în lucrare, atât prin tehnica reprezentării, cât și prin atitudinea

personajului care le impune atenției cu oarecare ostentație. Portretul "în mărime naturală", întreaga atitudine, costumație și gestică, vrea să evidențieze rangul înalt pe care îl avea Brukenenthal în ierarhia socială și politică. Să menționăm în acest sens că colanul de aur al Ordinului Sfântul Ștefan se acorda unui număr de numai 20 de personalități din întregul Imperiu. Mâna dreaptă a personajului se întinde spre masă, având ceva "regal" în gestul amplu, care trebuie să atragă atenția (și poate nu întâmplător!), pare să imite până la similitudine gestul împărătesei Maria Theresia din tabloul lui Meytens aflat în colecția baronului²⁵. Nu mai puțin fast și bogăție sugerează ambientul în care e plasat personajul: masa aurită văzută fragmentar, oglinda din fundal, chiar căciula cu pană de egretă de pe masă, deși apar în penumbra, acestea sunt menite a pune în centrul atenției statura impunătoare și gestică aristocratică a baronului Brukenenthal. Că portretul se vrea reprezentativ nu caracterial-individualizat, se poate observa și din atenția mai redusă acordată de artist figurii baronului, în comparație cu interesul acordat costumației, care capătă în ansamblul lucrării o deosebită importanță și semnificație socială. Și-a uitat baronul „modestia” și sobra austeritate protestantă din anterioarele portrete? Mai plauzibilă pare să fie o interpretare de tip psihanalitic: complexe și frustrările se convertesc deseori în afișări ostentative ale personalității, în augmentative răbufniri de orgoliu. Baronul nu mai era în culmea gloriei, dar tabloul trebuia să reamintească acea perioadă, precum și faptul că personalitatea lui Brukenenthal continua să strălucească prin alte merite (decât funcția avută), prin avere și ranguri, nu în ultimul rând ca mare colecționar, mecenat și om de cultură. În fond, nici în acest portret Brukenenthal nu a cerut o reprezentare „fardată” a chipului, urmele vârstei se văd bine întipărite pe figură, dar aceasta nu este de fel subliniată, ci lumina cade mai ales pe frunte, dându-i o strălucire ce se vrea simbolică în acea epocă a luminilor și a despotismului lăsat, epocă al cărui reprezentant de frunte pentru Transilvania este baronul Samuel Brukenenthal și de aceea, tabloul acesta rămâne cel mai reprezentativ și impunător dintre portretele lui.

Iată că analizând numai câteva portrete ale personajului important care a fost și rămâne Samuel von Brukenenthal, putem realiza o altă viziune asupra personalității sale și putem descoperi numeroase date noi despre extraordinara sa colecție de pictură.

Zusammenfassung

In seinem Aufsatz Samuel von Brukenenthal in einigen Porträts, geht der Autor auf Bildnisse des Barons Samuel von Brukenenthal ein, die sich in den Beständen des Museums befinden, eine Institution die seinen Namen trägt.

Das Bildnis mit der Inventar-Nummer 515, dessen Urheberchaft Martin Meytens d. J. (1695-1770) zugeschrieben wurde, hat zu heftigen Diskussionen geführt, da der Kulturhistoriker Julius Bielez es dem siebenbürgischen Maler

Johann Martin Stock (1742-1800) zugeschrieben hatte. Technische und stilistische Betrachtungen sowie biographische Details aus dem Leben des Barons von Brukenenthal und der Maler Johann Martin Stock und Martin Meytens haben den Verfasser dazu veranlasst, das Bild eher dem Umkreis Meytens – einem ihm nahestehenden, jedoch unbekannten Maler – als Stock zuzuschreiben. Der Heilige Stephansorden, mit dem der Baron abgebildet ist, verstärkt uns in der Annahme, dass der Maler des Bildnisses weder Meytens noch Stock ist.

Danach wird das von Joseph Hickel (1736-1807) gemalte Brukenenthal-Porträt besprochen (Inv. Nr. 1898), ein Werk, das mit dem oben erwähnten verglichen wird und mit zwei weiteren, die von unbekannten siebenbürgischen Künstlern stammen (Inv. Nr. 544 und 1475). Der Stecher Johann Ernst Mansfeld (1739-1796) hat Brukenenthal's Porträt nach dem Bildnis Hickels gefertigt. Abschließend werden einige Betrachtungen zu einem großformatigen Porträt des Barons gemacht, ein Porträt, das 1792 von Georg Weikert (1745-1799) ausgeführt wurde und in dem der Abgebildete im Ornat des Heiligen Stephansordens mit Großkreuz und Kette zu sehen ist.

¹ Portretul Baronului Samuel von Brukenenthal (ulei pe pânză 93x71 cm), nesemnăt, nedatată, nr.inv. 515; M.Csaki, „*Baron Brukenenthal'sche Museum in Hermannstadt Führer durch die Gemäldegalerie*”, Hermannstadt 1901, nr.cat.501 ; idem, „*Baron Brukenenthal'sches Museum in Hermannstadt. Führer durch die Gemäldegalerie*”, Hermannstadt 1909, Selbstverlag des Museums, nr.cat.515 – [Csaki (1909)] ; Valentin Mureșan, *Portrete de Martin Meytens la Muzeul Brukenenthal*, în: *Revista muzeelor*, nr.8/1977, p.59, rep. nr.3 ; Valentin Mureșan, *Portretiști ai Barocului german și austriac în colecția Galeriei Brukenenthal*, în: „*Complexul Muzeal Sibiu, Anuar*”, nr.1, Sibiu 1987, p.200, rep. nr.8.

² Martin van Meytens, Bărbat distins cu un plan arhitectural, (ulei pe pânză 125x93cm), nesemnăt, nedatată, nr.inv.740; Theodor von Frimmel, *Kleine Galeriestudien. Die Gemäldesammlung in Hermannstadt*, Wien 1894, Verlag von Gerold & Cie, p.66 ; M.Csaki (1909) nr.cat.740 ; Brigitta Lisholm, *Martin Meytens d.Y.*, Malmö (1974), Allhems Förlag, nr.cat.129, rep.nr.22; Valentin Mureșan, *Portrete de Martin Meytens...*, p.58, rep.nr.7. În tablou este portretizat contele Johan Adam von Questenberg, nu un arhitect, după cum s-a demonstrat de către V. Mureșan (cu sprijinul dr.Peter Fidler din Innsbruck) în comunicarea: *Considerații asupra unui portret de Martin Meytens din colecția Muzeului Brukenenthal*, susținută în cadrul Sesiunii naționale de comunicări științifice a muzeelor de artă, desfășurată la Muzeul Național Brukenenthal Sibiu, între 26 - 27 Noiembrie 1998, lucrare în curs de publicare.

³ Martin Meytens, Portretul lui Daniel Bertoli vechiul titlu: „Savant necunoscut”; personajul a fost identificat de Brigitta Lisholm, *op.cit.*, nr.cat.119, rep. nr.33, datat 1730.

⁴ Părerea a fost exprimată de Julius Bielz, în studiul său: *Johann Martin Stock. Un portretist transilvănean de seamă din secolul al XVIII-lea*, în: „*Muzeul Brukenenthal. Studii și comunicări*”, nr.4, Sibiu 1956, p.24-29.

⁵ Cf. Supra, nota 1

⁶ Cf. Supra, nota 3

⁷ Pentru această dezbatere asupra paternității tabloului, ar fi de consultat și fișa elaborată de V.

Mureșan în catalogul: 16 th – 18 th Century European Paintings from The National Museum of Art of Romania and The National Brukenthal Museum, Edited by The Hiratsuka Museum of Art , Takamatsu City Museum of Art , The Museum of Modern Art, Ibaraki ; Printed by Dai Nippon Printing, Japan 1995, nr. cat. 81, p.207, rep. p.152.

⁸ Ca și scrisoarea de la Hans Auernhammer, cea de la Dr. Glück se află în arhiva cabinetului de documentare a Galeriei de artă a Muzeului Brukenthal

⁹ Brigitta Lisholm, *op.cit.*, (vezi supra: nota nr.2).

¹⁰ Pavel Preiss, *Österreichische Barockmaler aus der Nationalgalerie in Prag*, Wien 1977, Oberes Belvedere, p.96.

¹¹ Cf. Révai Nagy Lexikona, vol. XVII, Budapest 1925, p.518-519.

¹² *Ibidem*; vezi și: M.Csaki, *Das Baron Brukenthal'sche Museum Skizzen zu einem Führer*, Hermannstadt 1895, Josef Dortleff-Verlag, p.14, apoi Gudrun-Liane Ittu, *Muzeul Brukenthal de la constituirea colecțiilor până în zilele noastre*, Sibiu 2000 (colecția "Convergențe transilvane", vol. 9, editată de Forumul Democrat al Germanilor din România), p.11, iar pentru alte detalii despre Ordinul Sântul Ștefan, vezi și: *Brockhaus Konversation Lexikon*, vol.15, ediția a 14-a, Leipzig , Berlin ,Wien 1898, Brockhaus, p. 323.

¹³ Maria Ordeanu, *Moștenirea Baronului Brukenthal* , în: *Revista muzeelor*, Nr. 4-6 / 2000, p.120

¹⁴ Ideea e susținută și de autoarea unui recentului catalog Johann Martin Stock, muzeografa Elena Popescu de la Muzeul Brukenthal, care include totuși tabloul în acest catalog, sugerând astfel că ea ar aparține mai degrabă operei lui Stock : Cf. Elena Popescu, "*Johann Martin Stock reprezentant al barocului transilvănean în colecții europene* ", Sibiu 2000, Editat de Forumul Democrat al Germanilor din România, nr. cat.4, p.35-36.

¹⁵ Joseph Hickel, Baronul Samuel von Brukenthal (ulei pe pânză 67x49cm), semnat pe verso lucrării: Hickel, datat: 1777, nr.inv. 1898. Din arhiva de casă a lui Brukenthal aflăm (dintr-o însemnare făcută de soția sa Sofia la 27 Martie 1771), că s-au plătit 50,40 florini pentru tabloul lui Hickel, deci anul de pe verso lucrării trebuie citit 1771, în colecție ne mai existând altă lucrare de Hickel (*apud*: Emil Sigerus, *Beitrage zur Geschichte der Baron Brukenthalischen Gemäldegalerie*, în: *Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum*, Nr. V / 1935, p.26.

¹⁶ Câteva date despre pictorul și gravorul Joseph Hickel, vezi în: G.K.Nagler, *Neues allgemeines Künstler-Lexikon*, Leipzig 1835-1852, Schwarzenberg & Schumann, (ediția a III-a), vol. VI, p.533-534 ; Thieme-Becker, *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, Verlag von E.A.Seemann, vol. XVII (1924), p. 45 ; E.Bénézit, *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteur, dessinateurs, et graveurs*, Paris , Librairie Gründ, vol. 4 (1956), p.697.

¹⁷ Câteva date despre gravorul Johann Ernst Mansfeld, vezi în: G.K.Nagler, *op.cit.*, vol. IX, p.254-255 ; Thieme-Becker, *op.cit.*, vol. XXIV(1930), p.33 ; E.Bénézit, *op.cit.*, vol.5 (1956), p.754.

¹⁸ Johann Ernst Mansfeld, Baronul Samuel von Brukenthal guvernator al Transilvaniei, (gravură acvaforte și dăliță pe hârtie 160x126 mm), nr.inv. II /147. Cf. G.K.Nagler, *op.cit.*, vol.IX, p.254 (nr. 36).

¹⁹ Anonim transilvănean, Portretul baronului Samuel von Brukenthal (ulei pe pânză 91x75cm), nesemnat, nedatat, nr.inv. 544; M.Csaki (1909), nr. cat.544.

Anonim transilvănean, Portretul baronului Samuel von Brukenthal (ulei pe pânză 76x61cm.),

nesemnăt, nedatat, nr.inv. 1475.

- ²⁰ Carol Gölner, *Samuel von Brukenthal, sein Leben und Werk in Wort und Bild*, Bukarest 1977, Kriterion Verlag ; am folosit versiunea românească (mai ușor de găsit și consultat): *Samuel von Brukenthal: viața și opera*, (traducerea și adaptarea : Gudrun – Liane Ittu), F.D.G.R. – 1999, p.16.
- ²¹ Samuel von Brukenthal (ulei pe pânză 228x149cm), semnat stânga, la jumătatea înălțimii: "Weikert p.", datat 1792, nr.inv. 1247 ; M.Csaki, *Baron Brukenthalische Gemäldegalerie. Eine Auslese von vierzig Gemälde*, Hermannstadt 1903, Druck von Jos.Dortleff , rep. nr.1 ; M.Csaki (1909), nr.cat.1247.
- ²² Victor Ieronim Stoichiță, *Gianlorenzo Bernini. Introducere la o poetică barocă*, în: *Creatorul și umbra lui*, București 1981, Editura Meridiane, p.176.
- ²³ Thieme-Becker, *op. cit.*, vol. XXXV (1942), p.283 ; Zsánermetamorfózisok. Világi mufajok a közép-európai barokk festészetben / The Metamorphosis of Themes, Secular Subjects in the Art of the Baroque in Central Europe. Székesfehérvár, Csók István Gallery, 1 Bartók Béla tér, Déak Collection, June 13 - October 10 1993 , p.393.
- ²⁴ Enikő Buzási, în: *Zsánermetamorfózisok... The Metamorphosis...*, p.393.
- ²⁵ Împărăteasa Maria Theresia, soția lui Franz I, (ulei pe pânză 155x127cm), nesemnăt, nedatat, nr.inv.738; M.Csaki (1909), nr.cat.738 .

